

Історико-політичні проблеми сучасного світу:
Збірник наукових статей. – Чернівці:
Чернівецький національний університет,
2016. – Т. 33-34. – С. 328-337

Modern Historical and Political Issues:
Journal in Historical & Political Sciences. – Chernivtsi:
Chernivtsi National University,
2016. – Volume. 33-34. – pp. 328-337

УДК: 930:33.025.28(410) «1979/1990»

© Вікторія Пунько¹

Історіографія приватизаційних процесів у Великій Британії за урядування М. Тетчер у 1979-1990 роках

У статті узагальнюються та систематизуються документальні й історіографічні джерела про приватизаційні процеси у Великій Британії за часів урядування консервативного уряду під керівництвом М.Тетчер. Використано різножанрові історіографічні джерела вітчизняного та зарубіжного походження: мемуари, колективні та індивідуальні монографічні праці, історичні нариси, політичні біографії, профільні статті й розвідки, пресова інформація. На цій основі вивчаються концепції історіографії проблеми, причини «неоконсервативної революції», її теоретичні засади, стан британської економіки за домінування кейсіанської економічної моделі, британська модель приватизації, її періодизація, форми, інструментарій та позитивні й негативні сторони, можливості запозичення британського приватизаційного досвіду в українських реаліях.

Ключові слова

Історіографія, неоконсерватизм, монетаризм, економічний лібералізм, Маргарет Тетчер, приватизація, «народний капіталізм».

Historiography of the Privatization Processes in Great Britain During the Reign of M. Thatcher in 1979-1990

The article summarized and systematized documentary and historiographical sources of the privatization process in the UK government in times of conservative government under Margaret Thatcher. Used different genres historiographical sources of domestic and foreign origin, memoirs, collective and individual monographs, historical essays, political biographies, articles and specialized intelligence information pressed. Based on this study the concept of historiography problem causes "neoconservative revolution", its theoretical basis, the state of the British economy for dominance keysian-skoyi economic model British model of privatization of periods, forms, tools pozytive and negative side, the possibility of borrowing the British privatization experience in Ukrainian realities.

Keywords

Historiography, neo-conservatism, monetarism, economic liberalism, Margaret Thatcher, privatisation, the «popular capitalism».

Постановка наукової проблеми. Досвід приватизації в провідних високорозвинених й демократичних країнах становить у контексті складного й болісного процесу соціально-економічного й політичного реформування на теренах пострадянських країн, в Україні в тому числі, не тільки науковий, але, щонайважливіше, практичний інтерес. Класичною моделлю ефективності та прозорості приватизаційних процесів можна вважати Великобританію за час правління неоконсервативного уряду на чолі з М. Тетчер.

Особливості та перебіг приватизаційного процесу у Британії, його модель, позитивні й негативні сторони та результати достатньо вивчені у різножанровій зарубіжній та вітчизняній історичній, економічній і політологічній науковій літературі як за часів урядової діяльності кабінету М. Тетчер, так і після неї, включаючи найновіші дослідження. Нагромадилась також належна документальна база. Проте на сьогодні в українській британістиці відсутні дослідження, в яких з'ясовувалися й підсумовувалися здобутки тетчерівської моделі приватизації, її механіз-

¹ Аспірантка кафедри всесвітньої історії Донецького національного університету імені Василя Стуса, Україна, Email: viktoria0807@ukr.net

мів, інструментарію, результатів та наслідків. Все це обумовлює актуальність обраної теми дослідження.

Метою статті є комплексне вивчення широкого спектру історіографічних та документальних джерел про приватизаційну політику британського уряду Маргарет Тетчер у 1979-1990 роках та аналіз на цій основі всієї складності й суперечливості оцінок, методів, інструментів й результатів тетчеризму в приватизаційній сфері, з'ясування їх об'єктивності і правомірності стосовно предмету дослідження, визначення місця вітчизняної і зарубіжної історіографії в нормативно-ціннісній системі наукової творчості, відстеження основних концепцій історіографії проблеми.

Об'єктом дослідження стали різноманітні за характером і різножанрові історіографічні джерела вітчизняного та зарубіжного походження: мемуари, колективні та індивідуальні монографічні праці, історичні нариси, політичні біографії, профільні статті й розвідки та британська періодика.

Предметом наукового вивчення визначено історіографічний процес і відображення в ньому розвитку знань про приватизаційну політику британського уряду М. Тетчер, характер й глибину осмислення цієї політики, рівень фактологічної насиченості аналізованого процесу, об'єктивність оцінок й ступінь аргументованості дослідників.

Хронологічно охоплені мемуари, наукові колективні та індивідуальні праці, статті та розвідки, створені як упродовж урядування М. Тетчер, так і після нього, включаючи найновіші видання XXI сторіччя.

Першу групу проаналізованих нами джерел становлять праці теоретиків основоположників економічного лібералізму та монетаризму, таких як М. Фрідман, з яким М. Тетчер була особисто знайома, відвідувала його лекції і захоплювалася його концепцією² та Ф. Хайск³, самого британського прем'єр-міністра Маргарет Тетчер, в яких вона висловлює своє власне бачення історичної ролі неоконсерватизму, теоретичних й практичних засад економічної політики керованого нею уряду, в тому числі приватизаційної⁴. До цієї групи джерел віднесемо пресову інформацію, почерпнуту з британських газет «Гардіан», «Таймс», «Індепендент». Так, у своїй фундаментальній праці «Мистецтво управління державою» М. Тетчер визначила в главі 11 провідні постулати економічної діяльності її уряду. На думку, британського прем'єр-міністра, першої в історії Британії жінки, існує п'ять умов для ефективної діяльності ринкової економічної системи: вільне підприємництво та приватна власність; пріоритет законності і права; існування сприятливого для розвитку вільного підприємництва рівня культурного розвитку його учасників, конкуренція між державами та сприятливе оподаткування учасників економічного процесу та регулювання⁵.

Свої міркування щодо економічної політики у контексті неоконсервативної М. Тетчер аргументує надзвичайно переконливо й підсумовує у цій книзі наступними висновками: капіталістична система є істинним шляхом сучасного політичного й соціально-економічного розвитку країн (вона заперечує можливість будь-якого «третього шляху», пропагованого лейбористським урядом Т. Блера); капіталізм може працювати належним чином, тільки якщо обкладання приватних осіб та бізнесу податками і державним регулювання є незначним; консерватори у всьому світі повинні боротися за те, щоб скорочення витрат, зменшення податків і обмеження регулювання стали найголовнішими принципами – це необхідно також і з політичної точки зору; навіть незначний відхід, на її думку, від істинного шляху – шляху капіталізму, який ґрунтується на вільному підприємстві, – несе негативні наслідки, які будуть ускладнюватися, по-

² Фрідман, М. (2006), Капіталізм и свобода, Москва, Новое издательство, – 240 с.

³ Хайек, Ф. (2016), Индивидуализм и экономический порядок, Москва, Социум, – 432 с.

⁴ Тэтчер, М. (2003), Искусство управления государством. Стратегии для меняющегося мира / Пер. с англ., Москва, Альпина Паблицер, – 504 с.; Тетчер, М. (2008), Я вірю, Консерватизм: Антологія, О.Проценко, В.Лісовий, Київ, ВД «Простір», «Смолоскип», – С. 422-430.; Тетчер, М. (2008), Свобода та обмежене урядування, Консерватизм: Антологія, О.Проценко, В.Лісовий, Київ, ВД «Простір», «Смолоскип», – С. 725-735.

⁵ Тэтчер, М. (2003), Искусство управления государством. Стратегии для меняющегося мира / Пер. с англ., Москва, Альпина Паблицер, – С. 443-453.

ки перемагають лівоцентристські партії і їхні програми⁶. Економічний розвиток сучасних провідних країн світу на базі тетчерівських п'яти умов ефективної діяльності ринкової економіки та його результати наочно підтверджують реалістичність висновків, зроблених британським прем'єр-міністром М. Тетчер.

В окрему групу джерел варто виділити роботи наукового та навчального спрямування про актуальність консерватизму як стилю політичного мислення і діяльності, про його теоретико-ідеологічні дефініції, моделі, еволюцію та майбуття. Цю проблематику досліджували Гаджієв К.С.⁷, Перегудов С.П.⁸, Скороходов В.О.⁹, Іонін Л.Г.¹⁰, Громыко О.А.¹¹, Лопух К.В.¹², Холодковський К. Г.¹³, Іваницька О.П.¹⁴ та інші.

Вивчена й проаналізована нами економічна та історична література, наукові статті, що становлять наступну групу джерел, пропонують широку панораму соціально-економічного становища Великої Британії наприкінці 1960-х–1970-х роках і таким чином засвідчують кризу післявоєнної соціал-реформістської моделі напередодні приходу до влади консервативної партії на чолі з М. Тетчер та причини її соціально-економічного реформування британської спільноти¹⁵.

Авторський колектив монографії «Великобританія: епоха реформ» зазначає, що практично до останньої чверті ХХ століття відбувалося безперервне послаблення позицій Великобританії у світовій економіці. До середини 1980-х років її називали «хворою людиною Європи». Всі прогнози передбачали подальше ослаблення її світових позицій. Прихід до влади консерваторів у травні 1979 року співпав за часом з початком у Великобританії глибокої економічної кризи: валовий внутрішній дохід скоротився на 4 відсотка, промислове виробництво – на 12. Падіння виробництва відбувалося на тлі зростання інфляції – темпи зростання цін вперше після Другої світової війни сягнули двозначних цифр¹⁶.

Сучасна історіографія підтверджує й оперує конкретними даними про те, що найважливішою проблемою на рубежі 1970-х – 1980-х років для британців був стан економіки: катастрофічне падіння вартості фунту стерлінгів, принизливі, як для великої держави, умови Міжнародного валютного фонду при отриманні кредитів. Частка Великобританії в промисловому виробництві капіталістичного світу продовжувала неухильно зменшуватися: з 11,6 відсотка в 1950 році до 9,3 відсотка – у 1960 році, до 8,3 відсотка - у 1965 році і 7,1 відсоток - у 1970 році.

⁶ Тэтчер, М. (2003), Искусство управления государством. Стратегии для меняющегося мира / Пер. с англ., Москва, Альпина Паблшер, – С.461

⁷ Гаджиев, К.С., Перегудов, С.П., Скороходов, В.А., Современный консерватизм (2010), Москва, Издательский дом Государственный университет «Высшая школа экономики», – 296 с.

⁸ Гаджиев, К.С., Перегудов, С.П., Скороходов, В.А., Современный консерватизм (2010), Москва, Издательский дом Государственный университет «Высшая школа экономики», – 296 с.; Перегудов, С.П. (1990), Неоконсервативная модель общественных отношений (социально-политический аспект), *Мировая экономика и международные отношения*, №11. – С.48– 63.

⁹ Гаджиев, К.С., Перегудов, С.П., Скороходов, В.А., Современный консерватизм (2010), Москва, Издательский дом Государственный университет «Высшая школа экономики», – 296 с.

¹⁰ Ионин, Л.Г. (2010), Апдейт консерватизма, Москва.

¹¹ Громыко, А.А. (1997), Неоконсерватизм и новый лейборизм: политическая борьба в современной Великобритании, Автореферат дис...канд. полит. Наук, Москва.

¹² Лопух, К.В. (2013), Історія економічного консерватизму: відродження старих цінностей у нових умовах, *Бізнесінформ*, №3, – С. 376 – 381.

¹³ Холодковский, К. (1990), Что придет на смену неоконсерватизму?, *Мировая экономика и международные отношения*. № 121. – С. 63– 76.

¹⁴ Іваницька, О.П. (2014), Новітня історія країн Європи та Америки (1945 – 2013): навчальний посібник, Київ.

¹⁵ Гаджиев, К.С., Перегудов, С.П., Скороходов, В.А., (2010) Современный консерватизм, Москва, Издательский дом Государственный университет «Высшая школа экономики», – 296 с.; Ломакин, В.К. (2010), Британия в мировой экономике: учебное пособие для студентов вузов, Москва, ЮНИТИ-ДАНА, – 407 с.; Ломакин, В.К. (2004), Внешнеэкономическая политика Британии: монографія, Москва, ЮНИТИ-ДАНА, – 287 с.; Ковальчук, В.М. (2014), Світова економіка: її історія та дослідники, Навчальний посібник, Київ; Чужиков, В.І. (2005), Економіка зарубіжних країн: навчальний посібник, Київ, КНЕУ, 308 с.; Перегудов, С.П., Терентьев, А.А. (2014), Самая влиятельная женщина. «Железная леди» Маргарет Тэтчер, Москва, Яуза: Эксмо, – 384 с.; Громыко, А. (2007) Великобритания: эпоха реформ, (Ред.), Москва.

¹⁶ Громыко, А. (2007) Великобритания: эпоха реформ, (Ред.), Москва. – С.243-244.

Середньорічний темп зростання валового національного продукту знизився з 3,2 відсотка в 1958-1961 роках до 2,2 відсотка в 1965-1970 роках і був значно нижчим, ніж в інших західних державах. На кінець 1970-х – початок 1980-х років рівень життя у Великобританії виявився на 20-25 відсотків нижчим, ніж у Франції та ФРН, і склав 92 відсотки від середньоєвропейського¹⁷.

Крім вище зазначеного, очевидними були, за історіографічними джерелами, й інші прогалини в британській соціально-економічній системі. Серед них: 1) надмірна влада в руках профспілкової верхівки, часто надто віддаленої від трудящих, вона виступала монополістом на ринку праці і тому ультимативно вимагала підвищення заробітної плати без будь-якого узгодження зі зростанням продуктивності праці; 2) надмірне оподаткування: на 1979 рік, тобто на початок правління М. Тетчер, вища ставка податку на підприємницькі прибутки складала 83-98 відсотків; 3) висока інфляція, у зв'язку з чим – постійні дотації на нерентабельні державні підприємства, безконечна спіраль «зарплата – ціна» породжувала дефіцит бюджету та посилювала інфляцію, яка складала 15-20 відсотків; 4) надмірна влада в руках держави, що здійснювалась все зростаючим бюрократичним апаратом; 5) збільшення соціальних витрат за відсутності різкого зростання виробництва¹⁸.

Науковці вказують, що тоді ж відбувалися значні зміни в масових суспільних настроях Британії, з'явилось відчуття соціальної напруги, настійливо звучали протести проти надмірного бюрократичного апарату і високих податків, проти «хаосу впливів» і неефективності урядів. Чимало політиків і експертів оцінювали ситуацію, яка склалася у Британії, як «національна криза довіри»¹⁹.

У низці робіт подається аналітична ретроспектива особливостей повоєнного економічного розвитку Великобританії і зазначається, що в 1970-х роках лейбористський уряд у Великобританії проявляв надмірну активність у сферах, не притаманних капіталістичній системі. Так, сталеливарна, вугільна, газова, електроенергетика і нафтова галузі були націоналізовані. Державному контролю підлягали не лише ці галузі промисловості, а значною мірою і вся британська економіка. Держава постійно втручалася у справи, які найкраще регулюються природним шляхом – попитом та пропозицією. Функціонування вільного ринку гальмувала величезна кількість обмежувальних інструкцій, постанов, важелів контролю та регулювання. Британська бюрократія, хоч і не так корумпована, як в СРСР та пострадянських державах, оскільки була високооплачуваною, все ж використовувала своє становище повною мірою. Іншими словами, Британія перетворилася наприкінці 1970-х років в застійне суспільство з застійною економікою²⁰.

Вагомий внесок у розвій вітчизняної британістики у контексті досліджуваної нами проблематики внесли українські науковці Горбик В.О.²¹, Ковальчук В.М.²², Трубайчук А.Ф.²³, Черевко О.С.²⁴, Камінський М.І.²⁵, Вірченко В.В.²⁶, Лопух К.В.²⁷ та інші. Тією чи іншою мірою ці до-

¹⁷ Ломакин, В.К. (2010), Британия в мировой экономике: учебное пособие для студентов вузов, Москва, ЮНИТИ-ДАНА, – 407 с.; Перегудов, С.П., Терентьев, А.А. (2014), Самая влиятельная женщина. «Железная леди» Маргарет Тэтчер, Москва, Яуза: Эксмо, – 384 с. – С.24; Іваницька, О.П. (2014), Новітня історія країн Європи та Америки (1945 – 2013): навчальний посібник, Київ. – С.282; Трубайчук, А.Ф., Черевко, О.С. (1999), Особливості соціально-економічної політики британських консерваторів у 1979-1990 рр., *Український історичний журнал*, № 2. – С.126; Политические сдвиги в странах Запада (конец 70-х – 80-ые годы), (1989), Москва, Наука, – 248 с. – С.75.

¹⁸ Іваницька, О.П. (2014), Новітня історія країн Європи та Америки (1945 – 2013): навчальний посібник, Київ, – С.282.

¹⁹ Гаджиев, К.С., Перегудов, С.П., Современный консерватизм (1992), Москва, Наука, – С.145-146.

²⁰ Іваницька, О.П. (2014), Новітня історія країн Європи та Америки (1945 – 2013): навчальний посібник, Київ, – С.283.

²¹ Горбик, В.О. (1980), Британія: суперечності та проблеми, Київ.

²² Громыко, А. (2007) Великобритания: эпоха реформ, (Ред.), Москва.

²³ Трубайчук, А.Ф., Черевко, О.С. (1999), Особливості соціально-економічної політики британських консерваторів у 1979-1990 рр., *Український історичний журнал*, № 3. – С. 125-133; Трубайчук, А.Ф., Черевко, О.С. (1999), Особливості соціально-економічної політики британських консерваторів у 1979-1990 рр., *Український історичний журнал*, № 2. – С. 88-96.

²⁴ Трубайчук, А.Ф., Черевко, О.С. (1999), Особливості соціально-економічної політики британських консерваторів у 1979-1990 рр., *Український історичний журнал*, № 3. – С. 125-133; Трубайчук, А.Ф., Черевко, О.С. (1999), Особливості соціально-економічної політики британських консерваторів у 1979-

слідники вивчали чи дотично торкалися практично різних аспектів приватизаційного процесу, здійснюваного урядом М. Тетчер. Причини та передумови масштабних тетчерівських приватизаційних процесів вивчали Горбик В.О., Ковальчук В.М., Трубайчук А.Ф., Черевко О.С., Вірченко В.В. Лопух К.В. запропонувала власне бачення осучаснення консервативних цінностей. На її думку, успішне втілення ідей економічного неоконсерватизму в життя було б неможливим тільки за рахунок неоліберальних положень, що лягли в його основу. Важливе значення в цьому відіграли внутрішня цілісність консерватизму взагалі, що сформувалася історично і проявилася у сприйнятті неоконсервативними ідеї наступності розвитку, визначальної ролі досвіду, а також традицій та звичаїв минулого у становленні стабільного сучасного суспільства²⁸.

Камінський М.І., аналізуючи неоконсервативні реформи М. Тетчер, акцентує свою увагу на особливостях приватизації у чорній металургії, вугільній та автомобільній галузях, пропонує відповідну статистику поступового зростання темпів виробництва у приватизованих галузях та надходжень до державного бюджету. Автор вказує, що за майже 11 років урядування тетчерівського уряду до приватних рук перейшло майже половина державних підприємств, цілі галузі, серед яких суднобудування та цивільна авіація, а також такі всесвітньо відомі компанії, як «Брітішгес», «Брітішлейланд» – всього 22 загальною вартістю понад 25 млрд. фунтів стерлінгів²⁹.

Найбільш системно й комплексно причини, перебіг та наслідки британських реформ, у тому числі приватизації, за часів М. Тетчер вивчали Трубайчук А.Ф.³⁰ та Черевко О.С.³¹. Дослідники наповнили конкретним змістом вислів щодо Великої Британії 1970-х років як «хворої людини» Європи, реалізацію та негативні наслідки впровадження британськими повоєнними урядами кейсіанської моделі економічного розвитку, масштабної націоналізації, використали переконливі статистичні дані про кризовий стан британської економіки. Трубайчук А.Ф. та Черевко О.С. справедливо зазначають, що одним із провідних напрямів своєї урядової діяльності М. Тетчер визначила гасло побудови «народного капіталізму», тобто програми приватизації, яка передбачала перетворення Великої Британії на країну, в якій «кожен є власником або має можливість перетворитися на власника»³². Автори з'ясували форми, напрями та інструментарій приватизаційних процесів, а саме: спрощення процедури придбання акцій, купівля акцій робітниками, надання найманим працівникам податкових пільг для купівлі акцій, виплата вартості акцій у кредит, збереження державою у своїх руках собою «особливого» пакету акцій у низці компаній, щоб вони не потрапили під контроль іноземних акціонерів, створення спеціальних ревізійних та контрольних інституцій для нагляду за прозорістю та відкритістю приватизації тощо³³.

1990 рр., *Український історичний журнал*, № 2. – С. 88-96; Черевко, О.С. (1999), Нарис політичної біографії М.Тетчер, *Людина і політика*, №3. – С.66-69; №4. – С. 64-69.

²⁵ Камінський, М.І. (2013), Неоконсервативні реформи кабінету Маргарет Тетчер (кінець 70-х – 80-і роки ХХ ст.), *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*, Вип.10, – С. 34-37.

²⁶ Вірченко, В.В. (2011), Передумови та наслідки соціально-економічних реформ Маргарет Тетчер та Беназір Бхуту, *Формування ринкових відносин в Україні*, №6 (121), – С. 98-102.

²⁷ Лопух, К.В. (2013), Історія економічного консерватизму: відродження старих цінностей у нових умовах, *Бізнесінформ*, №3, – С. 376-381.

²⁸ Там само, С.380.

²⁹ Камінський, М.І. (2013), Неоконсервативні реформи кабінету Маргарет Тетчер (кінець 70-х – 80-і роки ХХ ст.), *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*, Вип.10, – С.35.

³⁰ Трубайчук, А.Ф., Черевко, О.С. (1999), Особливості соціально-економічної політики британських консерваторів у 1979-1990 рр., *Український історичний журнал*, № 2. – С. 125-133; Трубайчук, А.Ф., Черевко, О.С. (1999), Особливості соціально-економічної політики британських консерваторів у 1979-1990 рр., *Український історичний журнал*, № 3. – С. 88-96.

³¹ Трубайчук, А.Ф., Черевко, О.С. (1999), Особливості соціально-економічної політики британських консерваторів у 1979-1990 рр., *Український історичний журнал*, № 2. – С. 125-133; Трубайчук, А.Ф., Черевко, О.С. (1999), Особливості соціально-економічної політики британських консерваторів у 1979-1990 рр., *Український історичний журнал*, № 3. – С. 88-96; Черевко, О.С. Нарис політичної біографії М.Тетчер // *Людина і політика*. – 1999. – №3. – С.66-69; №4. – С. 64-69.

³² Трубайчук, А.Ф., Черевко, О.С. Особливості соціально-економічної політики британських консерваторів у 1979-1990 рр. // *Український історичний журнал*. – 1999. – № 2. – С.125.

³³ Там само, С. 128-129

Грунтовними дослідженнями репрезентована зарубіжна історіографія. Серед найвідоміших її науковців царині приватизації є С.П. Перегудов, О.О. Терентьев³⁴, Студенцов В.Б.³⁵, Замятин Л.М.³⁶, Явнова І.І.³⁷, Капітонова Н.К.³⁸, Васінська І.О.³⁹ та інші.

Вивчені й проаналізовані здобутки вище перерахованих дослідників дозволяють у синтезованому вигляді конкретизувати причини приватизації у Великій Британії: неефективність державних підприємств, низька продуктивність праці на них, висока капіталомісткість, низька прибутковість. Щодо її мети, то вона зводилася не тільки до підвищення ефективності, але мали скоротити державні витрати, ліквідувати державний дефіцит, надати широкі права підприємствам, послабити роль та вплив профспілок, розширити коло індивідуальних акціонерів. Реалізація цих завдань, за словами М.Тетчер, дозволила побудувати суспільство «народного капіталізму», інакше – створити «демократію власників» замість проголошеної лейбористами «держави загального добробуту».

У літературі виділяється низка етапів у приватизаційній політиці консервативного уряду: з 1979 по літо 1984 року здійснювався переважно продаж підприємств конкурентноздатних галузей. Пояснюється це тим, що уряд прагнув зменшити потреби державного сектору в позиках. Це був період так званої «малої приватизації»: в приватний сектор передавалися невеликі за розмірами компанії; з літа 1984 року по осінь 1987 року процес приватизації визначався в основному прагненням розширити коло власників акцій. Уряд продавав великі компанії; з 1987 року розпочався процес розпродажу галузей комунального господарства.

Надзвичайно цікавий аналіз форм продажу державних підприємств здійснив вчений-економіст В.Б. Студенцов. За його спостереженнями, державне підприємство можна було продати лише на відкритих торгах або ж приватно (закрито). Кожна із форм мала свої позитивні та негативні сторони. Купівля на відкритих, публічних торгах передбачала обов'язкове перетворення роздержавленого підприємства у відкрите акціонерне товариство. У цьому випадку більш достовірною була і ціна, яка формувалася на необмеженій конкурентній основі. Водночас існувала класична купівля акцій за фіксованими цінами. Основна мета цього нововведення, тобто купівля акцій за фіксованими цінами, полягала в залученні до придбання акцій дрібних інвесторів та вкладників. Так, 75 відсотків акцій Британського управління аеродромів було продано за фіксованими цінами і можливість придбати їх надавалася лише британським громадянам. При приватній торгівлі (з рук у руки чи на закритих торгах) ціна підприємства визначалася в ході переговорів, а, отже, в результаті обмеженої за масштабами конкуренції. Враховано було ще одну обставину, яка неминуче виникне і в Україні, якщо процес приватизації в ній триватиме і набере масового характеру: бралось до уваги, хто стане власником державних денационалізованих підприємств. Українська періодика переповнена пересторогами на предмет того, що державне майно буде скуплено західними державами, корумпованими структурами, а народ залишиться осторонь цього процесу. В Англії цю проблему вирішували чітко. Уряд строго контролював структуру тих, хто купував акції. Методи були різні: 1) шляхом визначення різних цін для різних категорій населення; 2) запроваджувалося пряме квотування акцій. За приклад тут може стати – продаж 12 електропостачальних компаній. Для індивідуальних покупців було виділено 34,4 відсотка, для британських інституцій – 45,6 відсотка і для зарубіжних

³⁴ Перегудов, С.П. Неоконсервативная модель общественных отношений (социально-политический аспект) // Мировая экономика и международные отношения. – 1990. – №11. – С. 48-63; Перегудов, С.П. Тэтчер и тэтчеризм. – М., 1996. – 301 с.; Перегудов, С.П. Маргарет Тэтчер // Вопросы истории. – 1988. – №10. – С.60-84.; Перегудов, С.П., Терентьев, А.А. Самая влиятельная женщина. «Железная леди» Маргарет Тэтчер. – М., 2014. – 384 с.

³⁵ Студенцов, В. Б. «Приватизация» по-английски: как это делают неоконсерваторы // Социологические исследования. – 1993. – №4. – С.116-126.

³⁶ Замятин, Л.М. Тэтчеризм // Международная жизнь. – 1989. – №7. – С.53-63.

³⁷ Явнова, И.И. Внутриполитическая деятельность консервативного правительства М. Тэтчер 1987-1990 гг. // Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы истории и практики. – 2015. – № 12 (64). – С.215-217.

³⁸ Капитонова, Н.К. Маргарет Тэтчер: человек и политик // Новая и новейшая история. – 2007. – №2. – С. 173-187; №3. – С.166-203.

³⁹ Васинская, И.А. Внутренняя экономическая политика первого правительства М. Тэтчер (1979-1983). – Автореферат...канд. истор. наук. – М., 2000. – 24 с.

фізичних і юридичних осіб – 20 відсотків акцій. Проте пропорції могли змінюватися на користь індивідуальних акціонерів у тому випадку, коли вітчизняні заявки на акції в 1,75 рази перевищували виділену з самого початку їхню кількість, тоді 20 відсотків акцій, призначених для зарубіжних інвесторів, передавалися громадянам Англії. Існувала також практика передачі акцій, які виділялися британським економічним та фінансовим інститутам, знову ж таки на користь індивідуальних вкладників. В цілому питома вага індивідуальних інвесторів могла зрости до 53 відсотків.

Щоправда, на практиці власниками акцій ставали все-таки переважно британські фінансові інституції, перед якими були поставлені надзвичайно складні завдання, а саме: сприяти перебудові економіки. Нова лінія в економічній політиці стала відповіддю британських консерваторів на проблеми, що їх диктував сучасний етап НТР. Треба визнати, що М. Тетчер швидше від своїх політичних конкурентів як опозиційних, так і у власній консервативній партії, вловила нагальні потреби часу. Вона без вагань відкинула старі догми і своєю політикою підкреслила необхідність радикальних технологічних перетворень, структурної перебудови суспільного виробництва на базі наукових технологій, мікропроцесорної техніки, інформатики та автоматичних систем управління. Головні важелі у цьому надзвичайно складному процесі було передано в руки приватного бізнесу та підприємництва.

Водночас дрібним інвесторам і працівникам компаній під час приватизації надавалися відповідні пільги: оплата вартості акцій частинами, власне, в кредит терміном від 2 до 60 місяців; преміювання лояльних робітників та пенсіонерів однією безкоштовною акцією на кожні 10 куплених; створення резерву пільгових акцій – до 5 відсотків від загальної кількості. В цілому за 1980-і роки 500 тисяч працівників підприємств, що приватизувалися (це до 90 відсотків від загального числа) купили акції у «своїх» компаніях.

Загалом на початок 1991 року близько половини британського державного промислового сектору було передано в приватні руки. Серед них – нафтова та газова галузі, телефонний зв'язок, водопостачання, авіакомпанії, енергетика, металургія. В державній власності залишалося лише 4 галузі: вугільна, залізничі, поштова служба та атомна енергетика. Близько чверті всього дорослого населення, тобто 11 млн. осіб, стали власниками акцій підприємств (замість 3 млн. у 1979 році). До середнього класу у часи М. Тетчер зараховували себе понад 40 відсотків населення Великобританії. Отже, за час прем'єрства М. Тетчер в країні, на думку багатьох, відбулося «економічне диво»: Британія вийшла з кризового стану, темпи зростання виробництва у 1980-х роках склали 5 відсотків, це більше, ніж в інших великих країнах світу, крім Японії; продуктивність праці зросла протягом 1979–1989 років на 3,5 відсотка. Англія перейшла з сьомого місця в групі найбільш розвинутих індустріальних країн на п'яте⁴⁰.

Висновки. Таким чином, підсумовуючи вище сказане, зазначимо, що приватизаційні процеси, здійснені урядом М.Тетчер у 1979–1990 роках, забезпечені достатньою джерельною та різножанровою історіографічною базою, фактологічна сторона форм, механізмів, інструментарію тетчерівської приватизації як у національному, так і галузевому розрізі вивчена в вітчизняній та зарубіжній історіографії досить репрезентативно. Науковці наблизилися до вироблення єдиного наукового апарату для означення приватизаційного процесу, його типологізації та інститування.

Попри це, варто окреслити напрямки необхідних досліджень і таким чином заповнення існуючих лакун у вивченні приватизаційної політики тетчеризму. Серед прогалин, які потребують додаткового наукового осмислення, це уточнення та досягнення відповідного консенсусу щодо використовуваних статистичних даних, законодавче забезпечення приватизаційної політики тетчерівського уряду, особливості фіскальної та регіональної політики. Детального вивчення потребує, особливо у контексті українських реалій, проблематика системи контролю за приватизаційними процесами, діяльність спеціальних контрольних інституцій та засади участі у них як держави, так і громадськості.

⁴⁰ Іваницька, О.П. Новітня історія країн Європи та Америки (1945 – 2013): навчальний посібник. – К., 2014. – С.287-291; Студенцов, В. Б. «Приватизация» по-английски: как это делают неоконсерваторы // Социологические исследования. – 1993. – №4. – С.116-126.

Список джерел

1. Васинская, И.А., (2000), Внутренняя экономическая политика первого правительства М. Тэтчер (1979– 1983), Автореферат...канд. истор. наук, Москва, – 24 с.
2. Великобритания: эпоха реформ (2007), А. Громыко (Ред.), Москва, Издательство «Весь мир», – 536 с.
3. Вірченко, В.В. (2011), Передумови та наслідки соціально-економічних реформ Маргарет Тетчер та Беназір Бхутто, *Формування ринкових відносин в Україні*, №6 (121), – С. 98-102
4. Горбик, В.О. (1998), Британія: суперечності та проблеми, Київ, Політвидав України, – 101 с.
5. Громыко, А.А. (1997), Неоконсерватизм и новый лейборизм: политическая борьба в современной Великобритании, Автореферат дис...канд. полит. наук, Москва, Институт сравнительной политологии РАН, – 27 с.
6. Замятин, Л.М. (1989), Тэтчеризм, *Международная жизнь*, №7. – С. 53-63.
7. Ионин, Л.Г. (2010), Апдейт консерватизма, Москва, Издательский дом Государственного университета «Высшая школа экономики», – 304 с.
8. Іваницька, О.П. (2014), Новітня історія країн Європи та Америки (1945-2013): навчальний посібник, Київ, Видавничий Дім «Слово», – 1056 с.
9. Камінський, М.І. (2013), Неоконсервативні реформи кабінету Маргарет Тетчер (кінець 70-х – 80-і роки ХХ ст.), *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*, Вип. 10, – С. 34-37.
10. Капитонова, Н.К. (2007), Маргарет Тэтчер: человек и политик, *Новая и новейшая история*, №2. – С. 173-187, №3. – С. 166-203.
11. Ковальчук, В.М. (2014), Світова економіка: її історія та дослідники. Навчальний посібник, Київ, Центр учбової літератури, – 632 с.
12. Ломакин, В.К. (2010), Британія в мировой економіці: учебное пособие для студентов вузов, Москва, ЮНИТИ-ДАНА, – 407 с.
13. Ломакин, В.К. (2004), Внешнеэкономическая политика Британии: монографія, Москва, ЮНИТИ-ДАНА, – 287 с.
14. Лопух, К.В. (2013), Історія економічного консерватизму: відродження старих цінностей у нових умовах, *Бізнесінформ*, №3, – С. 376-381.
15. Перегудов, С.П. (1990), Неоконсервативная модель общественных отношений (социально-политический аспект), *Мировая экономика и международные отношения*, №11. – С. 48-63.
16. Перегудов, С.П. (1988), Маргарет Тэтчер, *Вопросы истории*, №10. – С. 60-84.
17. Перегудов, С.П. (1996), Тэтчер и тэтчеризм, Москва, Наука, – 301 с.
18. Перегудов, С.П., Терентьев, А.А. (2014), Самая влиятельная женщина. «Железная леди» Маргарет Тэтчер, Москва, Яуза: Эксмо, – 384 с.
19. Политические сдвиги в странах Запада (конец 70-х – 80-ые годы), (1989), Москва, Наука, – 248 с.
20. Гаджиев, К.С., Перегудов, С.П. (1992) Современный консерватизм, Москва, Наука, – 264 с.
21. Гаджиев, К.С., Перегудов, С.П., Скороходов, В.А. (2010) Современный консерватизм, Москва, Издательский дом Государственный университет «Высшая школа экономики», – 296 с.
22. Студенцов, В.Б. (1993), «Приватизация» по-английски: как это делают неоконсерваторы, *Социологические исследования*. №4.– С. 116-126.
23. Тетчер, М. (2008) Виміри консерватизму, Консерватизм: Антологія, О.Проценко, В.Лісовий, Київ, ВД «Простір», «Смолоскип», – С. 27-42.
24. Тетчер, М. (2008), Свобода та обмежене врядування, Консерватизм: Антологія, О.Проценко, В.Лісовий, Київ, ВД «Простір», «Смолоскип», – С. 725-735.
25. Тетчер, М. (2008), Я вірю, Консерватизм: Антологія, О.Проценко, В.Лісовий, Київ, ВД «Простір», «Смолоскип», – С. 422-430.
26. Трубайчук, А.Ф., Черевко О.С. (1999), Особливості соціально-економічної політики британських консерваторів у 1979-1990 рр., *Український історичний журнал*, № 2. – С. 125-133.
27. Трубайчук А.Ф., Черевко, О.С. (1999), Особливості соціально-економічної політики британських консерваторів у 1979-1990 рр., *Український історичний журнал*, № 3. – С. 88-96.

28. Тэтчер, М. (2003), Искусство управления государством. Стратегии для меняющегося мира / Пер. с англ., Москва, Альпина Паблишер, – 504 с.
29. Фридман, М. (2006), Капитализм и свобода, Москва, Новое издательство, – 240 с.
30. Хайек, Ф. (2016), Индивидуализм и экономический порядок, Москва, Социум, – 432 с.
31. Холодковский, К. (1990), Что придет на смену неоконсерватизму?, *Мировая экономика и международные отношения*. № 121. – С. 63-76.
32. Черевко, О.С. (1999), Нарис політичної біографії М.Тетчер, *Людина і політика*, №3. – С. 66-69; №4. – С. 64-69.
33. Чужиков, В.І. (2005), Економіка зарубіжних країн: навчальний посібник, Київ, КНЕУ, – 308 с.
34. Явнова, И.И. (2015), Внутривполитическая деятельность консервативного правительства М. Тэтчер 1987-1990 гг., *Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы истории и практики*, № 12 (64), – С. 215-217.

References:

1. Vasinskaya, I.A. (2000), Vnutrennyaya ekonomicheskaya politika pervogo pravitelstva M. Tetcher (1979-1983), Avtoreferat...kand. istor. Nauk, M., 24 s.
2. Velikobritaniya: epokha reform (2007), Al.A. Gromyko (Red.), M., Izdatelstvo «Vesmir», 536 s.
3. Virchenko, V.V. (2011), Peredumovy ta naslidky sotsialno-ekonomichnykh reform Marharet Tetcher ta Benazir Bkhuto , *Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini*, № 6 (121), S. 98-102
4. Horbyk, V.O. (1980), Brytaniia: superechnosti ta problemy, K., Polityvdav Ukrainy, 1980, 101 s.
5. Gromyko, A.A. (1997), Neokonservatizm i novyy leyborizm: politicheskaya borba v sovremennoy Velikobritanii, Avtoreferatdis...kand. polit. Nauk, M., Institut sravnitelnoy politologii RAN, 27 s.
6. Zamyatin, L.M. (1989), Tetcherizm, *Mezhdunarodnaya zhizn*, № 7, S. 53-63.
7. Ionin, L.G. (2010), Apdeyt konservatizma, M., Izdatelskiy dom Gosudarstvennogo universiteta «Vysshaya shkola ekonomiki», 304 s.
8. Ivanytska, O.P. (2014), Novitnia istoriia krain Yevropy ta Ameryky (1945-2013): navchalnyi posibnyk, K., Vydavnychi Dim «Slovo», 1056 s.
9. Kaminskyi, M.I. (2013), Neokonservatyvni reformy kabinetu Marharet Tetcher (kinets 70-kh – 80-i roky KhKhst.), *Naukovi zapysky Lvivskoho universytetu biznesu ta prava*, Vyp. 10, S. 34-37.
10. Kapitonova, N.K. (2007), Margaret Tetcher: chelovek i politik, *Novaya i noveyshaya istoriya*, № 2, s.173-187, №3, S. 166-203.
11. Kovalchuk, V.M. (2014), Svitova ekonomika: yii istoriia ta doslidnyky. Navchalnyi posibnyk, K., Tsentr uchbovoi literatury, 632 s.
12. Lomakin, V.K., Britaniya v mirovoy ekonomike: uchebnoe posobie dlya studentov vuzov, M., YuNITI-DANA, 407 s.
13. Lomakin, V.K. (2004), Vneshneekonomicheskaya politika Britanii: monografiya, M., YuNITI-DANA, 287 s.
14. Lopukh, K.V. (2013), Istoriia ekonomichnoho konservatyzmu: vidrozhennia starykh tsinnosti u novykh umovakh, *Biznesinform*, № 3, S. 376-381.
15. Peregudov, S.P. (1990), Neokonservativnaya model obshchestvennykh otnosheniy (sotsialno-politicheskii aspekt), *Mirovaya ekonomika i mezhdunarodnye otnosheniya*, № 11, S. 48-63.
16. Peregudov, S.P. (1988), Margaret Tetcher, *Voprosy istorii*, № 10, S. 60-84.
17. Peregudov, S.P. (1996), Tetcher i tetcherizm, M., Nauka, 301 s.
18. Peregudov, S.P., Terentev, A.A. (2014), Samaya vliyatel'naya zhenshchina. «Zheleznaya ledi» Margaret Tetcher, Moskva, Yauza, Eksmo, 384 s.
19. Politicheskie sdvigi v stranakh Zapada (konets 70-kh – 80-ye gody) (1989), M., Nauka, 248 s.
20. Gadzhiev, K.S., Peregudov, S.P., (1992) Sovremennyy konservatizm, , M., Nauka, 264 s.
21. Gadzhiev, K.S., Peregudov, S.P., Skorokhodov, V.A., (2010) Sovremennyy konservatizm, M., Izdatelskiy dom Gosudarstvennyy universitet «Vysshaya shkola ekonomiki», 296 s.
22. Studentsov, V.B. (1993), «Privatizatsiya» po-angliyski: kak eto delayut neokonservatori, *Sotsiologicheskie issledovaniya*, № 4, S. 116-126.
23. Tetcher, M. (2008), Vymiry konservatyzmu, Konservatyzm: Antolohiia, Uporiad. O.Protsenko, V.Lisovyi, K., VD «Prostir», «Smoloskyp», S. 27-42.

24. Tetcher, M. (2008), Svoboda ta obmezhenе vriaduvannia, Konservatyzm: Antolohiia, Uporiad. O.Protsenko, V.Lisovyi, K., VD «Prostir», «Smoloskyp», S. 725-735.
25. Tetcher, M. (2008), Yaviriu, Konservatyzm: Antolohiia / Uporiad. O.Protsenko, V.Lisovyi, K., VD «Prostir», «Smoloskyp», S. 422-430.
26. Trubaichuk, A.F., Cherevko, O.S. (1999), Osoblyvosti sotsialno-ekonomichnoi polityky brytanskykh konservatoriv u 1979-1990 rr, *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*, № 2, S. 125-133.
27. Trubaichuk, A.F., Cherevko, O.S. (1999), Osoblyvosti sotsialno-ekonomichnoi polityky brytanskykh konservatoriv u 1979-1990 rr., *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*, № 3, S. 88-96.
28. Tetcher, M. (2003), Iskusstvo upravleniya gosudarstvom. Strategii dlya menyayushchegosya mira /Per. s angl., M., Alpina Pablisher, 504 s.
29. Fridman, M. (2006), Kapitalizm i svoboda, M., Novoe izdatelstvo, 240 s.
30. Khayek, F. (2016), Individualizm i ekonomicheskyy poriyadok, M., Sotsium, 432 s.
31. Kholodkovskiy, K. (1990), Chto pridet na smenu neokonservatizmu?, *Mirovaya ekonomika i mezhdunarodnye otnosheniya*, № 121, S. 63-76.
32. Cherevko, O.S. (1999), Narys politychnoi biohrafii M.Tetcher, *Liudyna i polityka*, № 3, S.66-69, № 4, S. 64-69.
33. Chuzhykov, V.I. (2005), Ekonomika zarubizhnyh khkrain: navchalnyi posibnyk, K., KNEU, 308 s.
34. Yavnova, I.I. (2015), Vnutripoliticheskaya deyatelnost konservativnogo pravitelstva M. Tetcher 1987-1990 gg., *Istoricheskie, filosofskie, politicheskie i yuridicheskie nauki, kulturologiya i iskusstvo vedenie. Voprosy istorii i praktiki*, № 12 (64), S. 215-217.